

ԱՄԵՐԻԿԱ

№ 2

ՓԵՏՐԻԱ

1889

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

№ 2

«Աղբիւրի» գրականական այբօժ ս. ձուլանիկ—Վարդուհի, դուստր Քալ
Վարդանայ:
Հանելուկ (բանաստ.) Երւանդ Պալեան:
Քաջն Վարդան Մամիկոնեան (պատկեր)
Վիօլետտայի երազը (թարգմ.) Մաքիամ Աբիմեան:
Կոմս Լօռու-Մելիքեան (պատկեր)
Սոխակը և վարդը (ժողովրդական աւանդութիւնից) Ալ. Զաքարեան:
Ի ճնունդ Փրկչին (բանաստ.) Պ. Հ. Աղամեան:
Թիֆլիս. Մետեիի բերդը, ուր դամբարանն է ս. ձուլանիկի (պատկեր):
Թուլիկներ (նմանողութիւն Հիւզօին) Աղէք. Ծատուրեան:

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Երկրիս և իր վերայ եղած արարածների մասին գրոցներ. Ս. Ք. Բէզ-Նագարեռ

ՆՈՐ ԼՈՒՐԵՐ

Մտացածին երկաթուղի-օդապարիկ: Յաճախողէ՛ք վտանգ մը: Խօսող լրագր

ԶԻՍՐԱՍԻՔ

Հայր բաւր 100 լեզու: Առակ—Հանելուկ: Բեբուս: ձուտասերուկ: Նախ
թաց №-ի մէջ եղած Հանելուկների և բեբուսի բացատրութիւնները.

ԵՐԿՐՈՐԴ ԲԱԺԻՆ

Խորհրդածութիւն «Մուրճ» ամսագրի ընթերցումից յետոյ: } Ղ. Աղաջեա
Մատենախօսութիւն

Մ ա հ ա ց ու ց ա կ. տ. Թամար Աղամեան—Ներսէսեան:

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Կոմս Լօռու-Մելիքեանի թաղումը. Մեր շնորհակալութիւնը. Մեր բաժանորդները.
րեւելեան Վիպաշխարհ. Լոնտի համալսարանի վերադառնալը. Թիֆլիսի բաժանորդ
րին. «Աղբիւրի» Բ-րդ սրէմիան. Արշալոյսի նկարագրութիւն. Պատասխաններ. Յ.
տարարութիւններ:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՅ

«ԱՂԲԻՒՐԻ» ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՐՈՒՆԱԿԻՈՒՄ Է
Բաժանորդ գրողը կըստանայ առաջին №-ից և առաջին պը
միան էլ:

Կոմս Լօռու-Մելիքեանի պատկերը առանձին հաստ թղթի վը
տպած ծախում է «Աղբիւրի» վաճառանոցում. զինը 30 կ. ճան
պարհաճախով 40 կ. «Աղբիւրի» բաժանորդները ճանապարհածա
շեն վճարում:

ԱՂԲԻՐ

ՄԻԱՄՍԵԱՅ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՆՈՒԿՆԵՐԻ

ԵՒ

ԴԱՍՏԻԵՐԱԿՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ԵՅԹՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

№ 2

ՓԵՏՐԻԱՐ

Дозволено цензурою, 1 Февраля 1889 г. Тифлисъ.
Типографія И. Мартirosianца, на Орб. ул., д. № 1/2.

ԹԻՖԼԻՉ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԽԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆՅԻ ՏՊԱՐԱՆ

ՈՐԲԵԼԵԱՆ ՓՈԳՈՑ, ՃՁ 1/2

1889

Ս. զմեզն—վարդուհի

Կոնստր Բաջին վարդանայ.

ՀԱՆԵԼՈՒԿ

այոց դաշտերում, շատ
դարձանալի
Ես տեսայ ծաղկած մի
նոր Վարդենի.
Հաղար հոկոններ դունա-
դոյն բացւած,
Ամբողջ Հայաստան հոռովն
էր լըցւած:
Տասր հատ վարդ էր բացել
վարդենին

Լի հոկոններով նոյնպէս ծաղկածին.
Յանկարծ տասներորդ վարդը փոխեցաւ,
Մի այլ աշխարհի նոր ծաղիկ դարձաւ:

Մընացած իննից մի փունջ կազմեցի,
Պայծառ քան դամեն ծաղկունք աշխարհի:
Ահա պարզում եմ թէ ինչ փունջ է այս,
Որպէս զի գիւրաւ զրտնել կարենաս:

Մէն մի վարդն ունի կրկնակի անուն,
Ըսկըբնատառերն միայն վերցրու դուն.
Թէ վեց հեզ քանդես ու կրկին հլուսես,
Վեց խորհրդաւոր բառեր կը գտնես:

Չորս ա, երկու հո, մէկ Խէն, մէկ Հատ Էն,
Երկու վէճ, Խէ, Էա, Խէ, Խա, Խէ, Խէ,
Յի և Գիճ—աՀան տառնութ են կազմում,
Սրանցից երկուսը տեղ չունին փրնջում:

Բայց դու Հիւսելիս չորս ա-ն՝ ինն դարձրու,
Մէկ Էն-ը՝ երկու, Հինգ Հատ հո վերցրու.
Ե-ն էլ մէկ Հատ է—դու երեք արա,
Եղածին պէս թող մնացածը մընայ:

Առաջին բառն է սուրբ, վրսեմ անուն,
Կրակ է շրնչում վստ՝ մարդու հողուն.
Հէնց ալի սուրբ հրոյ կաճերով վառւած,
Դէմ ծիծաղ ընկան այն վարդեր փրթթած:

Իսկ երկրորդ բառը վարդինն է միայն,
Վեհ ժառանգութիւն գործով անընման.
Որ դոռ դաշտերին տուն, անձն, ընտանիք
Քս սիրոյն զահեց, Հայնց աշխարհիկ:

Երրորդ անունն է տենչ իշխողների,
Փառաւոր փնծակ հրգօր ազգերի:
Իսկ չորրորդ բառը—անուն յաղթանակ,
Պայծառ ատողերից հիւսւած մի պըսակ:

Հինգերորդ բառն է մի ալլ վարդ անդին,
Որ անդճրը օրեր բերեց մեր երկրին.
Կամ պատերազմի խնուրն շարքերում
Գըզամ՝ վարդերիս սըրտերը սիրուն:

Որ իրանց անյաղթ կըրծքում բորբոքած
Նետերի կարդին դէմ տըլն վառւած:
Վեցերորդ բառովս Երանդեանն Տիգրան
Նենգ Նժդահակին բացաւ զերեզման:

Մինչ ծալ ծալ բացւած քընքոյշ թերթիկներ
 Լուռ ծաղկում էին այս չքքնաղ վարդեր,
 Յանկարծ խորշակը վրչեց դառնագին—
 Նրանք գըլուխները գետին ծռեցին.

Եւ իրենց բուսցրած մայր-երկրի սիրուն
 Յաւհտ ծաղեցին թերթերն աննրկուն.
 Եւ պինդ պինդ գըրկւած յուշիկ վալը ընկան—
 Իբր հրսկայ կաղնիք Անտեղ կանգնեցան:

Ո՛վ զըտնէ այս տառն անուռն վարդերին,
 Նըրան կընծայեմ այս իմ վարդենին.
 Թող միշտ իւր սըրտում անթառնում ծաղկէ,
 Խոր՛ք և անսառան արմատներ ճըղէ: *)

Այս հանելուկի միջ երկու խնդիր կայ լուծելու. առաջինը տրւած
 տառերով և պարզւած բացատրումիւններով գտնել այն վեց բառերի ա-
 նունները, և երկրորդ՝ նոյն տառերով գտնել վերջերի տառն անունները:

ԵՐԻԱՆԻ ՊԱԼԵՆ

*) Այս հանելուկի առաջին ստանաւորով վճառը կրտսանայ 25 ռ.
 գրասեղանի շքեղ պարզ. թանաքաման, գրչակոտ, դանակ, մատիտներ,
 թղթեր, գմուռ, հալչն հալչն: Ծ. Խ.

Ս. ՎԱՐԻՆԸ ՄԱՄԻՈՆԵԱՆ

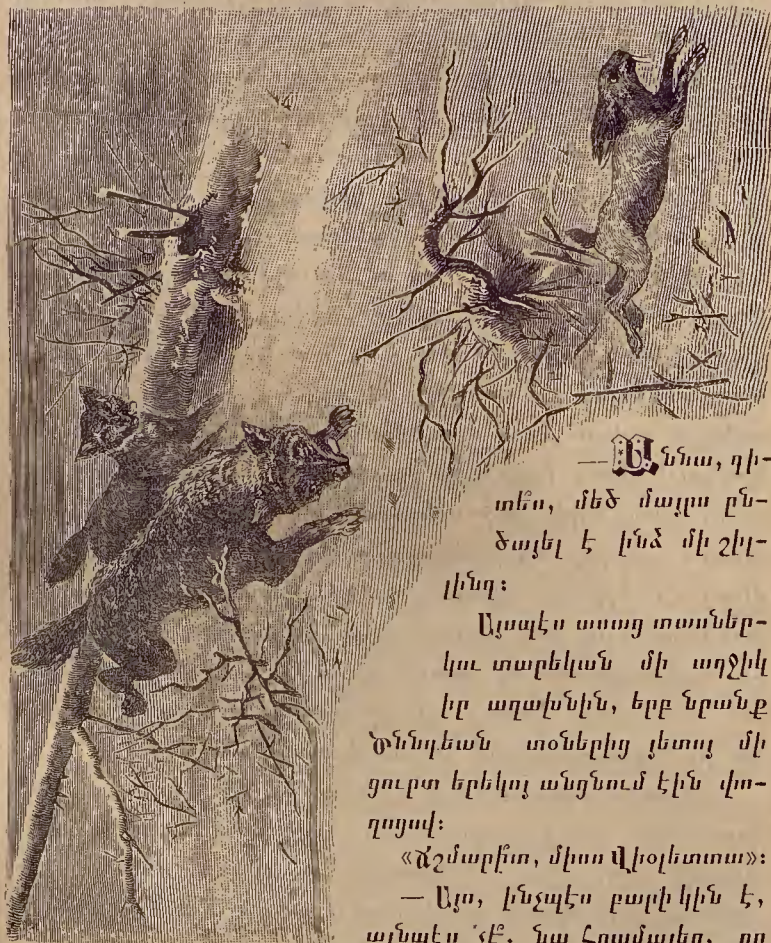
ՎԻՈՒԵՏՏԱՅԻ ԵՐԱԶԸ

Ն Ը Ռ Ե Ր

Նովկա:ու Հայոց Բարեգործական Ընկերութեան հիմնադիր

ԲՈՒԿՈՒԹԵՍ Պ. ԲԱԳՐԱՏՆԱԻԱՍԱՐԴԵԱՆԻՆ

„Աղբիւրի“ խմբագրութիւնից

— Անա, դի-
տե՛ս, մեծ մալըս ըն-
ծալել է ինձ մի շիւ-
լինդ:

Այսպէս ատոց տօտներ-
կու տարեկան մի աղջիկ
իր աղախնին, երբ նրանք
Ծննդեան տօներից յետոյ մի
ցուրտ երեկոյ անցնում էին փո-
ղոցով:

«Ճշմարիտ, միտո Ախօխտոտ»:

— Այո, ինչպէս բարի կին է,
աչնպէս չէ՞. նա հրամայեց, որ
վաղն այս փողով զնեմ աչն, ինչ որ ինքս հաւանեմ, բայց
չըզլտեմ, ճշմարիտ, ինչ զնեմ, որ լաւ լինի:

«Այ, դուք այսօր հիանում էիք, նայելով մէկ խաղա-
լիկի վրայ. նա մի շլիլինգ արժէ, միտ», — ասաց Աննան:

— Այո... այդ ևս կարելի է. բայց լուս չէր լինիլ, ե-
թէ զնէի թէյի հարկաւոր իրեղէններ երկու մեծ տիկնիկ-
ներէս համար: Ուղիղն ասած, ինքս չեմ խմանում... նոյն-
պէս լաւ կըլինէր՝ գնել մի այնպիսի սրւակ անուշաՀոտ
իւղ, ինչպիսին մայրիկի սեղանի վրայ է: Դուցէ առաւել
լաւ լինի և մի հետաքրքրական գրքոյի...

Աղջկայ ծնողները հարուստ չէին, ուստի շատ սակաւ
էր պատահում, որ նրա ձեռքում մի շլիլինգ լինէր. դար-
մանալի չէ ուրեմն, որ նա երկար ժամանակ մտածում
էր, թէ ինչ բանի աւելի լաւ կըլինի զորձ ածել այս փո-
ղը և տարութեւում էր տարակուսանքի մէջ:

Վիօլետտան եկաւ տուն: Զուտով հասաւ և քնելու
ժամը: Փոքրիկ աղջիկը շորերը հանելու ժամանակ անդա-
դար մտածում էր, թէ ինչ բան աւելի լաւ է զնել. ապա
թեք ընկնելով իր անկողնում, նա գլուխը ձեռքին դէմ
աւեց և ընկաւ խոր մտածմունքի մէջ: Իրականութիւնը
նրանում սկսեց խառնել ցնորքի հետ. նա ոչ քնած էր,
ոչ էլ ցնորքների մէջ ընկղմած, մի խօսքով նրա հոգին
սլացաւ անորոշ տեսիլների այն երկիրը, որ պատահում է
մարդուն, երբ նա կիտանինջ է և կիտարթուն: «Ես կը-
ցանկանայի որ ինձ երեւար բարի հրեշտակը, նրա մասին
եռ կարգացել եմ իմ սիրած զրքում. նա անշուշտ ինձ
լաւ խորհուրդ կըտար. չէ՞ որ առակի մէջ ասած է, որ
նա իր խորհուրդներով օղնում է մարդկանց...»

Այսպէս մտածում էր Վիօլետտան և ահա յանկարծ
նրա աչքի առաջ տարածւեցաւ մի տեսակ նուրբ և կապ-
տադոյն լոյս, սրա մէջ փայլեց մի տեսակ բան և այս
սպիտակ ուրախանք քանի զնում, աւելի և աւելի որոշ էր
նկատուում... Վիօլետտան տեսնում է, որ ուրաւականը վեր-
ջապէս ընդունեց աւելի պարզ զծաղրութիւններ: Դա բա-

րի հրեշտակն է, որ երևեցաւ: Ինչպէս զրաւիչ է իր լուսաւիալ, հեղ և գեղեցիկ գէմքով. սակայն տխուր է նրա երեսը: Նրա հաղուստն սպլտակ էր, որպէս ձիւն, թեթեւ, որպէս օդ. քայլերն անտեսանելի են և անխելի... Լուռ ու մունջ մօտեցաւ նա փոքրիկ աղջկան, և նա ճանաչեց նրան:

«Իսկ և իսկ այսպէս է նկարագրած իմ գրքում.» — մտածեց Վիօլետտան:

— Զես ուզում ճեմել ինձ հետ Լօնդօնի փողոցներում, հարցրեց նա աղջկան, մեկնելով իր ձեռքը: Նրա ձայնը արտայայտում էր տրտմութիւն:

— Այո՛, այո՛, պատասխանեց Վիօլետտան, մոռանալով որ անկողնի մէջ է: Հէնց որ նա կպաւ ուրաւիանի պարզած ձեռքին, զգաց իրան փողոցում, բոլորովին հագնւած և պատրաստ զրօսնելու համար: Անծանօթ է նրան փողոցը: Ուրաւիանը լուռ ու մունջ տանում է Վիօլետտային. շուտով տեսան նրանք իրանց առաջ մէկ տղամարդ և մի կին: Տղամարդը զնում էր ծանր քայլերով: «Մենք պէտք է գնանք այս մարդկանց ետեւից», շշնջաց բարի հրեշտակը: Այս միջոցին կինն ասում էր մարդուն.

— Իսկ եթէ նրանք չըկամենան ընդունել սրմն:

— Ինչէ՞ր ես հնարում, Սառա, միթէ նրանք կարող են սրան յետ ուղարկել, կամ թէ կըկամենան որ մեռնի...

— Քայց եթէ նրանք տեղ չունենան, Ջոն: Ես լսել եմ, որ բոլոր տեղերը բռնւած են...

— Նրանք տեղ պէտք է ունենան — խստութեամբ ընդհատեց մարդը, հակառակ դէպքում այդ ամօթ է... Կանգնիր, Ջոն, մենք արդէն տեղ հասանք:

Նրանք կանգնեցին մեծ և գեղեցիկ տան պատշգամբի առաջ: Վիօլետտան և նրա առաջնորդը նոյնպէս կոնդնեցին և ականջ դրին խօսակցութեան, որ սկսեցաւ դուռը բացելուց յետոյ:

—Այս մանկիկն աշտեղ պիտի հասցենք, տիկին, առայ տղամարդը իրանց հանդիպող տիկնոջ, որ հազա՞ծ էր սև շոր:

Այս խօսքերից յետոյ, նա բաց արաւ իր բեռը և ցոյց տըլաւ մէկ ու կէս տարեկան երեխայի գունատ դէմքը:

— Բժիշկն առաց, որ սրա փրկելու միակ միջոցը, մանկական հիւանդանոցին յանձնելն է:

— Ես շատ ցաւում եմ, որ չեմ կարող ընդունել դըրան աշտօր, մեզ մօտ բոլորովին տեղ չըկայ, պատասխանեց վերակացուն:

— Ես հաւատտի եմ, տիկին, որ դուք կարող էք զրտնել մէկ փոքրիկ տեղ սրա համար— անդերսում էր հայրը:

— Միթէ դուք ուզում էք նրան յետ ուղարկել այժմ, երբ նա արդէն հիւանդանոցի ղուների մօտն է:

— Այդ անկարելի է, առայ տիկինը, խեխտելով իր մէջ ցաւակցութեան զգացմունքը: Մեր բոլոր մահճակալները բռնաւճ են: Աւելի լաւ է դրան շուտով տուն տարէք:

Հիւանդ մանուկի ծնողները հեռացան, առանց մի խօսք ասելու միմեանց, բայց նրանք հեռացան այնպիսի լուսահատ դէմքով, որ Վիօլետտան լիշեց այն պատկերը, ուր նկարա՞ծ էին Ագամն ու Եւան, նրանց դրախտից արտաքսելու ժամանակ:

— Անդու՞թ են երևում նրանք դէպի մեզ, Զոն, առայ կինը, բայց այս նրանց յանցանքը չէ: Նրանք չեն կարող երեխաներին ընդունել հիւանդանոց, երբ տեղ չըկայ:

— Բայց ինչո՞ւ նրանք տեղ չունին — հարցրեց 'ամուսինը:

— Ինչո՞ւ նրանք տեղ չունին Լօնդոնի բոլոր հիւանդ երեխաների համար: Այն պատճառով որ ամեն մի քաղաքացի չի ուզում փող տալ, թէև խնջուքների և հանգէսների համար միշտ բաւականին փող ունի: Երբ ես անցնում էի աշտօր Օքսֆորդ փողոցով, տեսայ բոլոր լուսա-

մուտներում տօների համար պատրաստած ընծաներ, և ժողովուրդը ծախսում էր շիլլինդներ, գնելով այն, ինչ որ ուրիշն առանց այդ էլ բաւականին շատ ունի: Ես խելքս կորցնում եմ, երբ մտածում եմ Լօնդօնի այնքան մանուկների թշառ կեանքի վրայ. այս թշառ կեանքից կարելի էր փրկել նրանց, եթէ աւելի փող տալին սրա նման հիմնարկութիւններին:

Այս ասելով նրանք ծուեցին մի ալլ փողոց, և հրեշտակն ասաց Վիօլետտային. «Մենք ալլ ևս չենք հետևիլ»:

— Կրմեռնի՛ արդեօք փոքրիկ երեխան, հարցրեց Վիօլետտան:

— Գուցէ մեռնի, պատասխանեց հրեշտակը:

— Եթէ երջանիկ ընտանիքների տղայքն ու աղջիկները տալին իրանց զրպանի փողի զսնէ կէսը, ի նպաստ հիւանդ երեխաների, այն ժամանակ սրանք ևս փրկւած կրլինէին. սրանց ծնողներն էլ տօները ուրախ անց կրկացնէին: Նոր-տարուն, Վիօլետտա, քեզ ընծայեցին մի շիլլինգ, ինչ արիւր այն:

— Ես զնեցի մի ֆունտ քաղցրաւենիք, կարմրելով պատասխանեց Վիօլետտան:

— Քեզ նա բաւական չէր և եղբայրներիդ անգամ մի երեկոյ— ասաց հրեշտակը— և ձեր ուրախութիւնը շատ երկար չըտեց... բայց մենք կըմտնենք մի տուն, որտեղ այն բոլոր փողը, որ դու ծախսել ես խաղայիկների և քաղցրաւենու համար, մեծ օգուտ կըբերէին...

Հրեշտակը տարաւ Վիօլետտային մի ցեխտտ, նեղ փողոց, ուր աները շատ աղքատ էին: Նրանք մէկ տեղ սանդուղքով քանի մի տոտիճան ցած իջան և տեսան ստորերկրեայ մի սենեակ, որ լուսաւորւած էր մի ճրագով և փողոցում վառւող լապտերով: Լապտերը լուսաւորում էր պատուհանը, որ ոչնչով չէր ծածկւած: Այստեղ կալին մի տղամարդ, մի կին և մի քանի երեխայ, բայց

ոչ ոք չէր նկատում Վիօլետտային և նրա ուղեկցին:

— Միս կունենանք Բարեկենդանի տօներին, մայրիկ, հարցրեց երեխաներից մինը:

— Միս, Փաննի. ես ուրախ կըլինիմ, եթէ մենք այնքան չոր հաց ունենանք, որ բաւական լինէր ձեզ ամենքիդ, տխուր պատասխանեց թշառ մայրը:

— Հայրիկն ասում էր Ծննդեան տօներին, որ Բարեկենդանին մենք միս կունենանք, ասաց Փաննին:

— Այո, ես այդ ասում էի, հոգեակս, պատասխանեց հայրը, — բայց ես յուսով էի տեղաւորել Չարլին հաշմանդամների տանը: Ծանր է մեզ պահել այս հաշմին. նա շատ պէտք է ուտի, իսկ մենք վաղուց արդէն ոչինչ պարագմունք չունինք: Մի կտոր հաց ես չեմ խնայում նրա համար՝ բայց եթէ հաշմանդամների վարչութիւնը ընդունէր սրան, այն ժամանակ ինչ և իցէ մեզ համար էլ Բարեկենդանի օրերը նման կըլինէին տօներին...

Վիօլետտան տեղու, որ այստեղ տօնի համար ոչինչ չըկայ. սենեակը կահաւորւած է շատ աղքատ. մի կտոր հաց և մի աման ապուր երևում էին անկիւնում դարակի վրայ, ապա մի խումբ երեխաներ պատռւած շորերով. սրանք ամենքը կուչ էին եկել և սեղմել միմեանց հաղիւ տաքացրած սենեակում:

— Ինչո՞ւ նրան չեն աւնում հաշմանդամների տունը, հայրիկ, հարցրեց հետաքրքրութեամբ մի ուրիշ երեխայ. ես կարծում էի, կան շատ բարի տիկնայք և տղամարդիկ, որոնք այս տօներին փող են նրւկում և նրանց մէջ բաւական տեղ կայ հաշմերի համար:

— Զատ տիկնայք և պարոններ արդարև տալիս են փող, բայց աւելի շատ են այնպիսիները, որոնք մինչև անդամ դրա մասին չեն էլ մտածում: Բայր իրանց փողը ծախում են շքեղութեան, ճոխ շորերի և իրանց առողջ ու ամբողջ կրեխաների համար: Ես կըցանկանայի

որ նրանք իմանան մեր տանջանքները. սրանց զուգաժամ,
կռկաժ հրեխաները կարող էին ունեցածից մի չնչին մաս
հանել այնպիսի թշուառ արարածին, ինչպիսին մեր Չար-
լին է:

—Լռի՛ր, հայրիկ, Չարլին կարող է լսել քեզ, ասաց
մայրը, երբ լսեցաւ անհաւասար քայլեր: Վիօլետտան եր-
բէք իր կեանքում չէր տեսած այսպիսի մի զարհուրելի,
ալիքնդակ կերպարանք, ինչպէս այն փոքրիկ երեխան էր,
որ մտաւ սենեակ դաւաղանի օգնութեամբ. մարմինը սար-
սափելի կծկւած էր, ոտներն իլկի պէս լետ էին ծուել:
Վիօլետտան զգաց, որ սիրտն սկսում է սեղմւել, նա ա-
աղբուսանքով նայեց հրեշտակակի վրայ. և նույն լուկ վայր-
կեանին նրանք արդէն փողոցումն էին:

Նրանք կանգնեցան մի մեծ տան առաջ. պատշգամ-
բի աստիճանների վրայ նստած էին՝ .դրկած միմեանց՝ մի
տղայ և աղջիկ: Աղջիկը Վիօլետտայի հասակակից էր, իսկ
տղան փոքր ինչ մեծ:

—Մենք նոր միայն դուրս եկանք տխուր տանից, ա-
սաց հրեշտակը՝ բայց այս երեխայքը տուն էլ չունին:

«Տուն չունին», սարսափեց այս խօսքերից Վիօլետ-
տան և մնաց սալշած: Նա երբէք չէր հասկանում
«տուն չունենալ» խօսքերը և հասկացաւ նրանց նը-
շանակութիւնը միայն այն ժամանակ, երբ նայեց այդ
երկու երեխաների վրայ, որոնք պատուտած շտափով կռչ
եկած նստել էին տան սանդուղքների վրայ, և այդ ո-
ղորմելի ցնցոտիները չէր կարելի անդամ շոր անւանել: Նը-
րանց միջից տեղ-տեղ երևում էին մանուկների, ցրտից
կապտած, անդամները:

—Ո՛հ, Գարրի, ասաց աղջիկը՝ մի դնալ, մի գնալ
այս անպիտան աղայոց հետ...»

—Չեմ ուզում մնալ ես այստեղ և քաղցած մեռնել,
ինչպէս դու, Կիտտի.—պատասխանեց տղան:—Քանի որ

կարելի էր աղքատ երեխաների համար հիմնած արժանազին ճաշարան դնալ, մենք էլի կարող էինք մի կերպ ապրել. բայց այժմ այդ ճաշերն արդէն չըկան. ճաշարանի հիմնարկողներն այլ ևս չեն ուզում փող նըւերել: Ես կը-ցանկանայի տեսնել, թէ ինչ կանէին նրանք մեր տեղ այս գիշեր:

Տղան կամեցաւ դնալ:

— Բայց, Գարրի, գոչեց աղերսաձայն աղջիկը՝ մի՛թէ դու չըլտեցիր, ինչպէս քարոզիչը խօսում էր Աստուծոյ մասին, որ երկնքումն է, Աստուծոյ մասին, որ բոլորը տեսնում է:

— Աչ, չըլտեցի պատասխանեց Գարրին. — Գնանք Ախտտի. դուցէ և օթւան գտնենք մեզ համար:

— Ահ, ես ոչ մի քալլ չեմ կարող անել. ես այնպէս յոգնած եմ, հառաչեց Ախտտին:

— Լաւ, մնա՛ այստեղ. ես, դուցէ քեզ ուտելու մի բան բերեմ:

— Եթէ դողանաւ, ես չեմ ուտիլ, դողացածը ես չեմ ուզում ուտել, Գարրի:

Տղան ծիծաղեց արհամարհանքով. նա համբուրեց քրոջը, քաջալերեց նրան և փախաւ:

Ախտտին երկար դիտում էր նրան, ապա թուլացած, յոգնած, դուռը դրեց քարերի վրայ և փակեց սչքերը:

— Մի՛թէ դու չես կարող օգնել նրան, ոչինչ չես կարող տալ նրան ուտելու:

— Ես ոչինչ չեմ կարող անել, պատասխանեց հրեշտակը, — քեզպէսները կարող էին փրկել այս երկու երեխաներին այս տօների ընթացքում ձեզ նըւերած փողերի ղէթ փոքրիկ մասով:

— Ես բոլոր փողս ծախսել եմ, զղջալով բացազանչեց Ալօրեստան: Ո՛հ, եթէ ես այժմ ունենայի...»

— Եթէ ունենայիր — խտուրթեամբ ասաց հրեշտակը

—ա՜յն ժամանակ այս աղջիկը, որ քեզ պէս կեանքում թանգադին է, պիտի չըմեռնէր այստեղ:

—Մեռնէ՞ր, զարհուրելով զոչեց Վիօլետտան, միթէ նա մեռնում է:

—Նայիր, ասաց ուրաւիանը — ձեռք տուր սրան...

Վիօլետտան մի գաղտնի ուժի դիւմամբ մօտեցաւ և տեսաւ որ փոքրիկ աղջիկը անշարժ պառկած է:

Վիօլետտան զրեց իր ձեռքը նրա կապտած և սառը շրթունքների վրայ, և զգաց որ ընդհատուել է շընչառութիւնը:

—Ո՛հ, նա մեռաւ, զողալով շընչաց Վիօլետտան:

—Մեռաւ, ասաց հրեշտակը խրիտ ձախով—մեռաւ ցրտից և քաղցից այս հարուստ, ուրախ քաղաքում, որտեղ ա՜յնքան բախտաւոր ընտանիքներ կան, ա՜յնքան ուրախ զւարճութիւններ: Մեռաւ, ինչպէս մեռնում են Լօնդօնում հարկւրաւոր անտուն երեխայք, հաց և տուն չունենալուց:

—Միթէ կան էլի այսպիսի դժբախտներ:

—Հաղարներ են: Մի բարի մարդ, որ աշխատում էր փրկել այս անկեալներին, ստում էր, որ մի ամսում փողոցի անապաստան աղջիկներով մի ահագին տուն կարելի է լցնել, եթէ միայն փող լինէր: Խղճա՛ն այս աղջկան, բայց աւելի խղճա՛ն ա՜յն տղին, ասաց հրեշտակը:—Այն տղան, հանգուցեալի եղբայրը, միացաւ անպիտ սնների հետ. նրանք կը սովորեցնեն նրան խաբել և զողանալ. նրանք կը փչացնեն նրա հոգին ու մարմինը. շատ կարելի է որ նա մարդասպան մեռնի: Քեզ պէս դեռահաս քրիստոնեաների զթութիւնը կարող էր միջոց տալ նրան օգտաւէտ և բախտաւոր մարդ լինելու:

—Ինչպէս սարսափելի է, ասաց Վիօլետտան, ինչո՞ւ բերիք ինձ դու այստեղ:

—Ես իմ պարտքը կատարեցի, պատասխանեց հրեշ-

տակը՝ ես պէտք է ցոյց տամ մարդկային չարչարանքներն այն մարդկանց, որոնց պարտականութիւնն է բարի գործեր կատարել: Այս գործերը՝ ես քեզ միջոց եմ տալիս կատարելու, որպէս զի Աստուծոյ առաջ պատասխանատու չըլինիս քո չըկատարած պարտականութեան համար: Անցեալը կարելի չէ վերադարձնել, բայց ներկան և ապագան քո ձեռքումն է...

—Ես ուրախութեամբ կրցանկանայի օգնել աղքատներին, բայց չըզիտեմ, ինչպէս անեմ այդ, ասաց Վիօնտտան:

—Որտեղ ցանկութիւն կայ, այնտեղ և կարողութիւն կըլինի, պատասխանեց հրեշտակը:—Նայիր լրագիրներին, որ կըբերեն վաղը հօրդ. դու կըտեսնես ինչպէս կարելի է օգնել: Բայց զնանք, մենք կրկին բան ունինք տեսնելու:

Եւ բարի հրեշտակը առաւ աղջկայ ձեռքը. Վիօնտտան զգաց, ինչպէս իր ոտները բաժանեցան հողից: Նա և նրա ուղեկիցը՝ սլանալով վեր, խաղաղ սաւառնում էին օդում՝ անթիւ տների ու փողոցների վրայ: Վիօնտտայի աչքերը յանկարծ մի սքանչելի ոյժ ստացան. նրանք թափանցում էին կտուրներն ու պատերը և տեսնում էին ահադին տարածութեան վրայ, ամեն բան. նրա առաջ՝ ինչպէս մի կենդանի պտնարամում՝ ներկայանում էր նախ և առաջ Լօնդօնի փարթամ և զարճալից կեանքի պատկերը. նա տեսնում էր միայն խանութներ և խանութներ՝ լի զանազան զգեստներով, այլևայլ զարդարանքներով, պտուղներով, մանաւանդ լի էին նրանք գեղեցիկ առարկաներով. խանութներում հարուստ տիկնայք՝ մետաքս ու թաւիշ հագած՝ ծախսում էին ֆունտ-ֆունտ ստերլինգ. այն մարդիկը, որոնք փոքր ինչ աղքատ էին, ծախսում էին շիլլինդներ, իսկ աւելի համեստ ծնողների որդիքը ծախսում էին պենսեր քաղցրաւենի վաճառող խանութներում:

Վիօլետտան կարծեց թէ երբէք չի տեսած ժողովրդի մի այսպիսի մեծ բազմութիւն, ամենքը՝ միայն փող էին հանում իրանց քսակներից ու գրպաններից:

Եւ ահա յանկարծ նրա աչքին պատկերը փոխեցաւ. նա տեսաւ Լօնգոսնի բոլոր թշուառութիւնները, աղքատութիւնը, բոլորը հաւաքած միասին. տեսաւ ընտանիքներ կերակրից, կրակից, կտուրից զրկւած. տեսաւ հիւանդներին ընկած յարդի կոյտերի վրայ և փոքր մանուկների խումբ, որոնք դողդողում էին իրանց ցնցոտիների մէջ՝ աչն ցուրտ եղանակին: Պատկերի մի անկիւնում երևում էին մի քանի բարի մարդիկ, նրանցից ոմանք կերակրում էին քաղցածներին, ոմանք հոգս էին տանում հիւանդների վրայ, ոմանք անտուն, անտէր մարդկանց տանում էին անկեղանոցներ ու ապաստարաններ: Բայց ահա աղջկայ աչքերին զարձեալ երևեցան տխուր տեսարաններ, որովհետեւ այն բոլորն ինչ որ անում էին բարի մարդիկ, բաւական չէր, համեմատաբար նրա հետ, ինչ որ պէտք էր արած: Տեսնելով այս, Վիօլետտայի սիրտը սաստիկ ցաւ գգաց, նա խոր զղացւած՝ կարկառեց ձեռքերը դէպի երկինք և բացազանչեց. «Ոհ, Տէր իմ Աստուած»...

Յանկարծ պատկերը չքացաւ: Աղջիկը մի ականթարթում բացեց աչքերը և տեսաւ, որ նա անկողնի մէջն է. նրա հանդէպ կանգնած էր Աննա աղախինը. միզասլաւ օրւայ լուրը թափանցում էր ներս պատուհաններից:

— Իհհ, միսս Վիօլետտա, ինչպէս խորը քնած էիք դուք. ես ձեզ երկար ժամանակ է չեմ կարողանում զարթեցնել: Դուք երևի երազի մէջ էիք:

— Մի՞թէ այս երազ էր—մտածեց Վիօլետտան. նա կրկնեց մտքում այս հարցը քանիցս անգամ, ոչ ոքին չասելով զիշերւայ անցքերի մասին:

Երբ գնում էր նախաճաշելու, նա ձեռքը տարաւ գրպանը և շօշափեց փողը,—այս մեծ մօր ընծայած շիլ-

լինգն էր. նա մոռացել էր նրա մասին, երբ զիշերը շրջում էր փողոցներում զիշերւայ հանապարհորդութեան ժամանակ:

— Ինչպէս լաւ է, որ փողս չեմ ծախսել, մտածեց փոքրիկ աղջիկը, ես մի բարի գործ կըկատարեմ:

Նրա սիրտը լցւեցաւ այնպիսի մի ուրախութեամբ, որպիսին առաջ երբէք չէր զգացել:

Նրա հայրն ու մայրը դեռ չէին մտել այն սենեակը, ուր Վիօլետտան էր գտնուում. նախաճաշիկի սենեակը արդէն պատրաստ էր, այնտեղ դրած էին և լրագիրներ: Աղջիկը նախեց յայտարարութիւնների թերթը, նրա մէջ գտաւ, ինչ որ իրան հարկաւոր էր. խնդիրների մի ահագին շարք, բոլորն էր օգնութիւն էին խնդրում:— Հաշմանդամների տները, կոյրերի ապաստարանները, մանկական հիւանդանոցները, անտուն մարդկանց համար հիմնած բնակարանները, ահա և մի յայտարարութիւն, թէ կրկին հիմնուած է «մանկական ճաշարանի ընկերութիւն»:

Նըւիրատուութիւններ է խնդրում:

Այս բոլորը նրա աչքին ընկան, այս բոլորը կարօտ էր նրա շիլլինգին: Դժուարութիւնն ընտրութեան մէջ էր. վերջապէս նա իր փողը վճռեց մանկանց ճաշարանի օգտին:

— Տղայքն ու աղջկերքը մեռնում են քաղցածութիւնից... Գուցէ իմ շիլլինգը մի քանի երեխայ կերակրի...

Այս միջոցին նրա հայրն ու մայրը մտան սենեակ և տեսան ինչպիսի հետաքրքրութեամբ իրանց զուտը կարդում է յայտարարութիւններ:

— Դու վճռեցիր արդեօք մէկ բան գնել մեծ մօրդ ընծայած շիլլինգով, Վիօլետտա, հարցրեց նրան մայրը թէ՛յ ածելով:

— Այո, մայրիկ... այսինքն ես վճռեցի ոչինչ չըգնել և տալ «մանկանց ճաշարանի ընկերութեան»: Ահա այն յայտարարութիւնը, որով օգնութիւն են խնդրում:

— Ինչ ես առում, մանկիկա: Այլ ի՞նչ ես կարդացել.

ինչպէս ծնաւ զլիւումդ մի այսպիսի միտք, հարցրեց հայրը:

— Ես երազ տեսայ այս գիշեր, պատասխանեց Վիօլետտան անվստահութեամբ. — այն երևի երազ էր, բայց այնպէս կենդանի էր, որ կարծես իրականութիւն լինէր. ես տեսայ աղքատ, հիւանդ երեխաներ, ես տեսայ պատրուտած շորերով քաղցած մանուկներ, նոյն իսկ ժամանակ ես խոստացայ նրանց համար անել այն բոլորը, ինչ որ կարող եմ, ես կարծում եմ, որ մեծ մօրս ընծայած շիլլինգը կարող է մի քանի քաղցած կերակրել:

Վիօլետտայի հայրն ու մայրը զարմացած նայեցան միմեանց վրայ, նրանք այսքան ժամանակ մոռացել էին դարձեցնել իրանց դստեր մէջ կարեկցութեան զգացմունք դէպի տառապեալները: Նախաճաշիկից յետոյ Վիօլետտան ծրարի վրայ զուշուրթեամբ զրեց. «Չքաւոր մանկանց ճաշարանի ընկերուհեան», յետոյ նա զրեց զրամբ ծրարի մէջ, տարաւ. ծրարը և յանձնեց ուր հարկն էր:

Յայտնեցաւ, որ ընկերութեան զրասենեակը դտրնւում է այն իրանութի կողքին, ուր ծախում էին դասական պարագաներ:

Թէ մեծ և թէ փոքր զնոդներ լի էին այդ իրանութում, նրանք զնում էին դանադան ուսումնարանական պարագաներ. բայց ոչ մէկի գէմքը չէր փայլում այնպէս ուրախ, ինչպէս Վիօլետտայի գէմքը, երբ նա գուրս էր զալիս ընկերութեան գրասենեակից:

Պատահական գէպք էր արդեօք, թէ ոչ, ինչ որ տեսաւ նա՝ յետ դառնալիս իրանութի պատուհանում:

Նա տեսաւ, որ այս պատուհանում զրած է մի թերթ՝ նկարած զանազան դոյներով և զարդարած հասկից ու պատատուիկից հիւսած թագով, հետևեալ նշանաւոր սուրբ բառերը ճակատին.

«Որովհետև արարիք միւսմ յեղբարցս այսօցիկ փոքրականց՝ ինձ արարիք»:

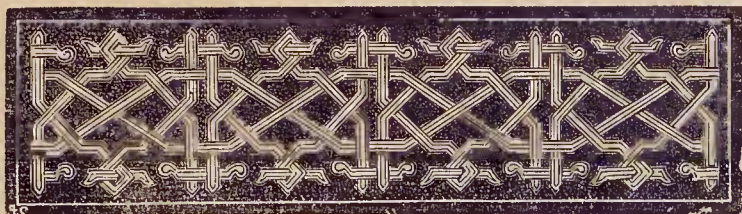
Թարգմ. ՄԱՐԻԱՄ ԱՔԻՄԵԱՆ

Մ ո ս կ ւ ա .

ԿՈՄՍ ՄԻՔԱՅԷԼ Դ. ԼՕՌՈՒՄԵԼԻՔԵԱՆ.

† 13-ն Գեկտեմբերի 1888 թ.

ՍՈՒԱԿԸ ԵՒ ՎԱՐԴԸ

(Ժողովրդական աւանդութիւնից)

Չտաղալար զարուն էր տիրապետում, զրախտում, երբ դեռ առաջին մարդը չէր աքսորւած այնտեղից: Սոխակը այնտեղ չէր լուծ երգելուց և նրա դմայելի ձայնի ելեւէջի մէջ լուծւում էր աշխարհի անարատ, ուրբ աղօթքը: Վարդը ևս այն ժամանակ անթառամ ծաղկում էր զրախտում և զինւած չէր նա ծակոտոց փշերով: Վարդը և սոխակը սիրում էին իրար. սիրում էին փոխադարձ կուսական անարատ սիրով: Մեղանչեց առաջին մարդը և արդարապատ Ասուածը արտաքսեց նրան զրախտից: Նրա հետ միասին և անմեղ սիրալիր սոխակը թողեց պաշտօն, լուսաւոր դրախտը և թռաւ աշխարհ:

Վշտալի աշխարհի տեսքը լցրեց նրա վաժուկ սիրտը դառնութեամբ և նա լուեց երգելուց: Նա նստեց՝ հան-

գըստանալու այն տերևախիտ ծառի ոստի վրայ, որից շատ դալեր յետոյ Քրիստոսի խաչափայտը կտրւեց:

Երբ Աստուծոյ Հրեշտակապետը Հրեղէն սուրբ ձեռին արտաքսում էր ս.ա.աջին մարդոց դրախտից, նախամայր Եւան, իբրև յիշատակ իր դրախտում անցկացրած անհոգ, երջանակ օրերի, կտրեց վարդի թփից մի բարակ ոստիկ և սեղմեց նրան իր կրծքին, բայց ոստիկի վրայ բացւած վարդերը թառամեցին ալեկոծող սրտի ջերմութիւնից: Դառնութեամբ կծկւեց նախամօր վշտալի սիրտը, նկատելով թառամեալ ծաղիկը և արտասուքի խոշոր կաթիլներ դուրս ցատեցին նրա աչքերից: Նա դրաւ ոստիկը սրբազան ծառի Հովանու տակ և այնուհետև շատ օրեր ու զիշերներ նա թրջում էր նրան իր ջերմ արտասուքով: Ոստը կրկին ծլեց և նրա վրայ բացւեց վարդը, բայց երկնային այդ վարդը այլ ևս չէր նմանում դրախտի վարդին. նա կորցրեց առաւօտեան արշալոյսի սքանչելի գոյնը և զինւեց ժիշերով: Սոխակը, նկատելով այդ նոր ծաղիկը, յիշեց իր նազելի վարդը դրախտում և առաջին անգամ, աշխարհ մտնելուց յետոյ, սկսեց եղել. վիշտ և անյոյս տիրութիւն էր արտայատում միայն այժմ նրա երզը:

Մի առաւօտ Ադամը և Եւան եկան այն Հովիտը, ուր առաջին անգամ նրանք ոտք դրին դրախտից աքսորւելուց յետոյ: Նրանք նստեցին այն սրբազան ծառի Հովանու տակ, որից շատ դարեր յետոյ Քրիստոսի խաչափայտը կտրւեց: Նրանց ոտքի տակ ծաղկում էր վարդը և նրանց գլխի վրայ սրբազան ծառի ոստի վրայ թառած ոսխակը հնչեցնում էր իր ցաւալի մեղեդին: Յիշեցին այդ րոպէին նրանք իրանց երջանիկ օրերը դրախտի մէջ և արտասուքի խոշոր կաթիլներ սկսեցին թորալ նրանց աչքերից: Ծնական վրայ ընկած՝ նրանք սկսեցին երգել: Դառն գըղջում և քաղցր յոյս էր արտայատում նրանց սրտից բղիւծ երգը: Լուեց սոխակը, լուեցին և աշխարհի միւս բոլոր ա-

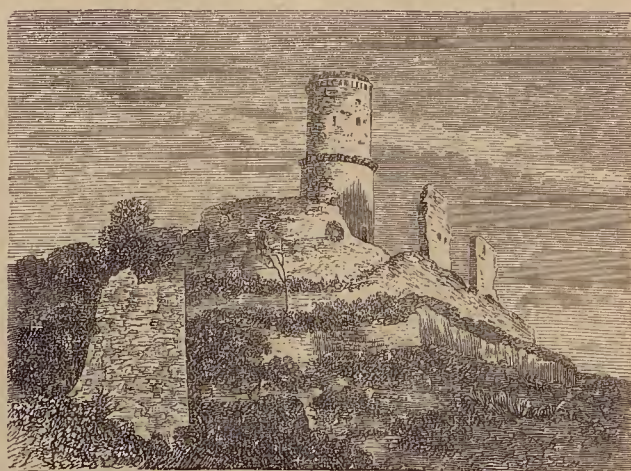
րարածները. լուռ հոգեգմայլութեան մէջ նրանք սկսեցին ականջ դնել նախահարց զղջման երգին, որ մեծ յոյս էր արտայայտում նրանց համար:

Ջգացւած լուսոյ քաղցր ձայնից վարդը և սոխակը նայեցին այդ բոպէին իրար և ճանաչեցին մէկ մէկու: Սոխակն սկսեց երգել, և այժմ նրա վշտալի ձայնի ելևէջի մէջ լուսոյ քաղցր աւետիս էր լսում:

Եւ այն օրից մինչև այսօր մայիսեան պարզ դեղեցիկ գիշերներին, սրբազան լուութիւնը խղելով, թնդում է սոխակի երբեմն քաղցր, երբեմն վշտալից մեղեդին: Նա երգում է և նրա երգը դառն զղջում և քաղցր յոյս է արտայատում:

Այսպէս և վարդը լուռ ու մնջիկ աղօթում է գիշերային պահուն և նրա աղօթքը նրա անուշահոտ բուրմունքն է: Զղջում և մեծ յոյս է արտայայտում նոյնպէս նրա մնջիկ աղօթքը:

Ա. ԶԱՔԱՐԵԱՆ

Ի Ծ Ն Ո Ւ Ն Դ Փ Ր Կ Չ Ի Ն

ուլթ էր երկինք, մուլթ ամպերով՝
Ձիւնի պատանք ծածկէր ղերկիր,
Հարուստն ի խիղճ՝ ազքատն ի սով,
Տանջւում էին անկարեկիր:

Փոթորկալից քամին հեծէր
Հողեվարքի ղինչ հառաչանք,
Սառեցնէր, չորցնէր, հիւծէր՝
Հետն բերելով ցաւ ու տանջանք:

Սակայն հրեշտակք իրանց թեւօք՝
Ամպերն իսկոյն վանեցին բաց,
Եւ լուսաւոր աստղից ի դող,
Սիրոյ լապտերն վառեց Աստուած:

Այ՛ո՛, սիրոյ էր նա լապտեր՝
Գիտաւոր աստղն այն ամեհի՛
Որ լուսափայլ մեզ աւետէր,
Ի մտուր ծնած դալուստն Փրկչի:

Փափկամարմին այն մերկ մանկան,
Որ գողգողջուն կայր անդ մրսկոտ՝
Ախոռի մէջ՝ ի սէր մարդկան,
Եզանց գառանց շնչին կարօտ:

Նա մեզ Համար, աղնիւ եղբարք,
 Ծնաւ ու մեռաւ, տանջեալ աղքատ,
 Որպէս զի մենք լինինք արդարք,
 Բարւոյն ի սէր միշտ ի նրկատ:

Մենք որ փափուկ, տաք անկողնում
 Ծընինք Հանգչինք ու մեռանինք,
 Կամ վայելենք Հաճոյք ինդում՝
 Ծնողաց զգւանք, խաղ և յարկինք—

Յիշենք Մանուկն ախոռին մէջ,
 Որ ի սէր մեզ աղքատացաւ՝
 Բառնալ զմեզս խռովն ու վէճ,
 Որ ամսքէ մարդկութեան ցաւ:

Պ. Հ. ԱԴԱՄԵԱՆ

1888, 15 դեկտ.

Կ. Պօլիս.

ԹԻՖԼԻՍ. ՄԵՏԵԽԻ ՐԵԻԴԷ,
Ուր դամբարանն է ս. Զուղանիկի.

ԹԱՄԱՐԱՆԻՔ

(Նմանողութիւն Հիւզոյին)

Շատ էի սիրում մանուկ հասակում,
Ես թռչունների սիրուն ձաղերին,
Եւ բռնում էի նրանց մեր այգում,
Կանաչ, ցօղապատ թփերի միջին...

Ես հիւսում էի անխոնջ եռանդով
Թաւոտ մամուռից քնքուշիկ բըներ,
Եւ խնամում էի կարեկից սրտով,
Մերկ ճուտիկներիս ցերեկ ու զիշեր:

Բայց ահա նրանք թւաւորեցան
Եւ աղատ օդում ճախրել են ուզում.
Ես բաց եմ անում դուռն ու պատուհան,
Թո՛ղ թռչեն անվախ, երգեն պարտիզում:

Թռչն՝ ես նրբանք. երգում, ճըլըլում,
Անհուն բերկրանքով լցում է հոգիս.
Ես նորից ահա՛ նրանց յետ եմ կանչում
Եւ նրանք դալիս են՝ ունկնդիր խօսքիս...

Բայց այժմ, աւանդ... այժմ էլ չըկան
Ո՛չ այն հրապուր, ո՛չ այն քաղցրութիւն.
Ա՛խ, ո՛ր սլացար անդարձ, յաւիտեան
Դու իմ ծաղկավառ անմեղ մանկութիւն...

ԱՂԻՔ. ԾԱՏՈՒՐԵԱՆ

Մոսկւա.

ԵՐԿՐԻՍ ԵՒ ԻՐ ՎՐԱՅ ԵՂԱԾ ԱՐԱՐԱԾՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ ԶՐՈՅՅՆԵՐ

Թէ ինչո՞ւն էն հԱԶՄԻՆԼ ԵՐԿՐԻՍ ՇԵՐՏԵՐԸ, Թէ ԽՈՎԻ ՅԱՏԱԿԻՑ
ԽԵՑՄՈՐԹՆԵՐՆ ԻՆՉՊԷՍ ԵՆ ԼԵՌՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐՆԵՐԻ ՎՐԱՅ ԸՆԿԵԼ ԵՒ
ՄՆԱՅԵԼ ՄԻՆՉԵՒ ՅԱՅՍՈՐ.

է և ճշմարիտ է որ հոգը բաղկացել է օգի
ազդեցութեանը ենթարկւած ու փշուած քա-
րերից, այսու ամենայնիւ մնում է մեզ դար-
ձեալ հետազօտել թէ՛ ի՞նչ կերպով են ամե-
նայն տեղ շերտեր դոյացել: Այս իմանալու
համար, պէտք է նոյնպէս տնդղենք մեր
շուրջը, մտածենք այն ամենի վրայ, ինչ որ կատարւում է մեր
չորս կողմում: Երբ որ հեղեղ է լինում, նայեցէք և կրտեսնէք
թէ՛ հեղեղի ջուրն ինչեր է թողել իրանից յետոյ: Թփերի վրայ
կրնկատէք զանազան խոտեր և ծառերի բարակ ճիւղեր փաթաթ-
ւած, կրտեսնէք ալիւալ փտած իրեր, փոսերի մէջ կրտեսնէք
տիղմ ու աւազ, որոնք ծածկել են անցեալ տարւաչ խոտերը: Իսկ
գետի ափերին կրտեսնէք տղմի ամբողջ խաւեր, որ կազմւել են
նոր եկած հեղեղից: Այս բոլոր աւազը, տիղմն ու ալիւալ ի-
րերը, միմեանց վրայ գալով, շերտեր են գոյացրել: Բայց այս բո-
լորը ջրիցն են քամւել և նստել չտակի վրայ: Սրան ասենք տա-
կանքս կամ դիրտ: Այն տեղերում, ուր գետերը շատ խոր են և
ընդարձակ, հեղեղատները՝ այսինքն ողողւած տեղերն էլ՝ ընդար-

ձակ են լինում: Մեծամեծ գետերը, տեղ-տեղ աւելի քան հարիւր վերստ, հեղեղում են իրանց ափերը: Բոլոր ողողած տեղերում թողնում են ցելս, աւազ և ուրիշ խառնուրդներ: Այս խառնուրդները տարէցտարի դիզելով իրար վրայ, կազմում են շերտեր: Ուրեմն երկրի շերտերը, եթէ ոչ ամենայն տեղ, գոնէ շատ տեղերում, դուրսն են տալանքներից, այսինքն ջրի տակին մնացած՝ կամ նստած աւազից, խոտերից և ուրիշ իրերից: Մի ուրիշ բան էլ չիշենք:— Գետերի ափերին մօտ երբեմն լինում են ճահճուտ տեղեր: Երբ որ գետը չորցանում, դուրս է դալիս իր ափերից, այդ ժամանակ ճահճային տեղերն էլ հեղեղում են: Երբոր գետը կրկին մտնում է իր տաշտի մէջ, ճահիճն սկսում է ցամաքիլ և ամառը բոլորովին չորանում է:

Կան տեղեր, ուր այսպիսի ճահիճները տարէցտարի և սակաւ առ սակաւ փոքրանում են և վերջապէս բոլորովին ցամաքում: Եթէ այսպիսի ցամաքած տեղերի վրայ առուներ փորէինք, փորած առւի կողերը կերեալին մեզ շերտաւոր, մանաւանդ եթէ մերձագոյն գետն ունենար աւազալին ափեր: Այս շերտերից որոշ կերպով կըճանաչէինք՝ գետի աւազը և ճահճի տիպը: Վերեւից սփռւած է լինում ճահճահին տիպը: Նրա մէջ գտնուում են խեցեմորթներ, որոնք ապրում էին ճահճի մէջ, քանի որ ճահիճը չէր ցամաքել: Պատահում են նմանապէս այն բույսերի արմատները, որ բուսած էին ճահճի մէջ: Տղմի շերտի տակ տարածւում է գետնալին աւազը, թէպէտև խառն է լինում ճահճալին տղմի և խեցեմորթների ու ձկան ոսկորների հետ: Այս տեսակ շերտեր շատ կան ցամաքած ճահիճների և լճերի տեղերում: Կարծում եմ որ այժմ կարող էք իմանալ, թէ այս բոլոր շերտերն ինչպէս են դարսել իրար վրայ: Գարնան ժամանակ գետը տանում է ճահիճների մէջ աւազի հետ խառը խեցեմորթներ և ձկնոսկրներ: Երբ ջուրը յետ է քաշւում, աւազը նստում է շերտ-շերտ ճահճալին յատակների վրայ, իր մէջ պահելով նաև խեցեմորթներն ու ձկները, որոնք իսկոյն սատկոտում են, որովհետև միմիայն հոսող ջրերի մէջ կարող էին ապրել: Ամառը ցամաքում է ճահիճը: Նրանում բուսած խոտերը չորանում, փսում են և դառնում սև տղմալին շերտ, որի տակն է գտնուում գետալին աւազը: Այս մի և նոյնն ամենայն տարի կրկնւում է: Այսպիսով են կազմել երկրի շերտերը զանազան տեղերում: Ուրեմն ինչպէս էլ կամենում էք, մտածեցէք, վերջ է վերջոյ կըհամոզուէք որ հողային շերտերը կազմել են ջրի տալանքներից կամ դիրտերից:

Աշմարիտն ասած, սրանում ոչինչ զարմանու բան չըկայ։ Սկզբում մեր երկրագունտը ծածկւած էր ջրով։ Յատակը ամբողջապէս քար էր։ Քրերը հետզհետէ ցածրանալով, յատակի քարային բարձր շերտերը բարձրացան ջրի մակերևոյթից։ Քրի ալիքներն անդաւադ խփում էին նոյն քարային լեռներին և նրանք քիոք առ քիոք փշրւում էին և դառնում աւազ։ Քարերի փշրանքները ծովի տակն էին գնում, դիզւում էին քարայտակի վրայ, և այսպիսով անս գոյացան հողային մեծամեծ շերտեր։ Երբոր ջրերը հետզհետէ ցամաքեցան, այն ժամանակ դուրս ելեացին ընդարձակ ցամաք տեղերը, որոնք ծածկւած էին թանձր շերտերով։ Այս շերտերն էլ հազարաւոր տարիներ իրար վրայ դիզւելով էին գոյացել։

Սարերի վրայ ինչպէս և խորագոյն ձորերում, հանդիպում են քարային շերտեր, որոնք այնպէս կարծր և ամուր են լինում, որ կարելի է միմիայն ահագին մուրճերով կտրել։ Սալաքարը՝ որ շատ տեղերում է գտնւում, բոլորովին շերտերից է բաղկացած։ Եթէ լաւ տնդդենք, նրա շերտերում կրգտնենք խեցեմորթների մնացորդներ և մանաւանդ պարզ կերևան մեզ ձկան ոսկորների հետքեր։ Խեցիները և ձկան ոսկորները ապացոյց են, որ սալաքարը ևս ջրի տականքսներէիցն է գոյացել, ապա թէ ոչ՝ հրտեղից են մտել նրա մէջ խեցիներն ու ձկան ոսկորները։ Պէտք է զիտենալ թէ այդ սլաքարն ինչպէս է կարծրացել։ Բանը նրանումն է որ՝ իմանանք թէ նա երբ է գտւել ջրից և տականքս դարձել։ Պարզ է որ շատ հին ժամանակներումն է այդ պատահել և շատ վաղւանից է, որ նրա վրայ դարսւել են ուրիշ հողեր ևս անչափ քանակութիւնով։ Այդ ծանրութեան տակ սալաքարը տակաւին չէր քարացած, այլ կաւ էր իսկապէս կամ աւազախտոն կաւ, որոնց մէջ կային խեցեմորթներ և ձկան ոսկորներ։ Հողային ուրիշ շերտեր ճնշելով նրան, նա սակաւ առ սակաւ խտացաւ և վերջապէս ամրանալով՝ քարացաւ։

Հողաշերտերի վրայ ուրիշ աւելի ուշադրութեան արժանի դիտողութիւններ ևս արել են. 5—6 վերստ բարձրութիւն ունեցող սարերի վրայ ևս կան հողային շերտեր, որոց մէջ գտնւում են խեցիներ և ձկան ոսկորներ։ Միթէ ջուրն այնչափ բարձրութեան է հասած վաղադոյն ժամանակներում։ Նախնիք այսպէս էլ հաւատացած էին. բայց երբ սկսեցին աւելի լաւ տեղեկանալ գործին—բանը փոխւեց։

Այժմեան գիտունները նկատել են, որ հողը տեղ-տեղ բարձ-

րանում է։ Իրաւ, այս բարձրանալը շատ դանդաղ է լինում, բայց և այնպէս բարձրանում է, որ յայտնի է հարիւր տարւանից հետէ։

Օրինակ՝ Զվեդիայում քարերի վրայ նշաններ գծեցին՝ ծովափնեայ տեղերում. և նկատեցին, որ այդ նշանները բարձրացել են աւելի վեր, քան թէ առաջ էին։ Կարելի էր կարծել, թէ երկիրը (հողը) չի բարձրացել, այլ ջուրն է ցածրացել։ Բայց չէ՞ որ ջուրն ամենայն տեղում էլ հաւասար է իջնում։ Ուրեմն պատճառը ջրի ցածրանալը չէ, այլ այն է՝ որ տեղ-տեղ հողն է բարձրանում։ Այս ևս հաւասար չափով չի լինում. օրինակ՝ տեղ կայ որ կէս արշին է բարձրացել մի որոշ ժամանակում, այն ինչ՝ մի ուրիշ տեղ, մի և նոյն ժամանակում, բարձրացել է մի ամբողջ արշին։ Ուրեմն պէտք է հաւատանք որ երկրիս երեսը տեղ-տեղ բարձրանում է։ Իրօք էլ նկատելի են, որ Ֆինլանդիայում ծովեզրը այժմ ևս բարձրանում է կամացուկ և չամբաքայլ։ Զվեդիայում այս բարձրանալը դիտւած է և յայտնի է որ հարիւր տարւան մէջ կէս արշին է բարձրացել եզերային հողը։ Որչափ էլ այս դանդաղ է երևում մեզ, այսու ամենայնիւ, մտածելով որ գետինն այսպէս անընդհատ բարձրացել է անհուն ժամանակներից սկսած, ապա հասկանալի կըլինի մեզ, թէ բլուրներն ինչպէս են բարձրացել։

Եթէ երկիրս տեղ-տեղ բարձրանում է, տեղ-տեղ էլ ցածրանում է, այդ իրօք կարելի է տեսնել և այլ տեղերում ևս։ Նոյն իսկ Զվեդիայում, օրինակ՝ ծովափնեայ մի տեղում փորել են ջրրանք և բաւական խորքում դտել են ձկնորսի մի խրճիթ։ Այդ խրճիթը ծածկւած է եղած մի քանի սաժէն հաստ խաւերով, որոնց մէջ գտնւել են ծովային խեցեմորթներ։ Ուրեմն խրճիթը բաւական ժամանակ ծովի տակն է եղած, ապա թէ ոչ՝ այնպիսի հաստ խաւեր չէին կազմւիլ կարճ միջոցում, այն է՝ ջրի տակին մնացել էր նա այնքան ժամանակ որքան շերտեր դարսւած էին նրա վրայ։ 2^է որ նրան չէին կարող ջրի տակին կառուցանել։ Սկզբում նա եղել է ուրեմն ափի վրայ, յետոյ խորասուզւել է սակաւ առ սակաւ ջրի մէջ, մնացել է այնտեղ բազմաթիւ տարիներ։ Նորից սկսել է բարձրանալ և վերջապէս հողի հետ ջրի մակերևոյթիցը վեր է բարձրացել։ Այս բոլորից հետեւում է որ՝ հողը կարող է կամաց-կամաց բարձրանալ և ցածրանալ. և պէտք է այս բանը բնաւ չըմուռնաք, ըստ որում այսուհետեւ. հարկաւոր կըլինի մեզ յաճախ խօսիլ այս հանդամանքի մասին։

Այսու ամենայնիւ ես չասացի ամենք, ինչ որ կամենում էի ասել հողի շերտերի մասին: Նրանք կազմակերպւել են ջրի տականքսից. ուրեմն՝ ամենահնազոյնը նրանցից պէտք է լինի ամենաստորինը. իսկ ամենատրագոյնը՝ պէտք է համարել ամենավերինը: Բոլոր շերտերի տակին պէտք է լինի քար, որից կազմակերպւել են բոլորը: Այս կարելի է ստուգել հէնց այժմս էլ:

Հողային շերտերի մէջ գտնւում են խիսա չաճախ ճովաչին, դետաչին և լճաչին խեցեմորթների մնացորդներ: Գտնւում են նոյնպէս ձկների, թռչունների և դազանների ոսկորներ. մինչև անգամ ձկների թեփեր. մի խօսքով ամենայն տեսակ արարածների մնացորդներ:

Նոյն իսկ շերտերի մէջ գտնւում են երբեմն քարացած փայտի կտորներ, ծառերի ամբողջ կոճղեր, ալյւալ կոշտ սլքտուղներ, ինչպէս՝ եղևնու, սոճու, թեղոշի խոզակներ, և այլն: Այս մնացորդների միջոցաւ, կարելի է ճանաչել հողի շերտերի հնութիւնը կամ տարիքը. ահա թէ ինչպէս: — Մի քանի շերտերի մէջ գտնւում են մնացորդներ այնպիսի բոյսերի և կենդանիների, որոնք մինչև հիմա էլ ասլրում են երկրիս վրայ. ուրեմն այսպիսի շերտերն աւելի նոր են կազմած և հէնց դրանք էլ դրւած են ամեն տեղ միւսների վրայ: Միւս շերտերի մէջ գտնւում են այնպիսի կենդանիների և բոյսերի՝ մնացորդներ, որ նման են ըստ մեծի մասին միայն այժմ ասլրող կենդանիներին, բայց այս նշանակում է, որ նրանք կաչին վաղ ժամանակներում, բայց մեռած կորած են: Այդ անցած դնացած կենդանիների մէջ հանդիպում են այսու ամենայնիւ այնպիսիներն ևս, որոնց նմանները չեն մեռած վերջացած: Այսպիսի շերտերն ուրեմն աւելի հնազոյն են և զանազան կողմերում նրանք գտնւում են արտաքին շերտերի տակին: Վերջապէս կան և այնպիսի շերտեր, որոնց մէջ գտնւում են միայն բոլորովին մեռած, անցած արարածների մնացորդները: Եւ որքան լսորագոյն է շերտը, այնքան ևս նրանում պահպանւած կենդանիները և ճռուերը կամ նրանց մնացորդները աւելի սակաւ նմանութիւն ունին մեր ժամանակում ապրող կենդանիներին և բոյսերին: Սրանից հետեւում է որ՝ հարթ տեղերում, այսինքն դաշտավայր տեղերում, շերտերը միմեանց վրայ դարսւած են այնպէս, որ ամենանորագոյն շերտը գտնւում է ամենից վեր կամ ամենքի վրայ, իսկ ամենից հնագոյնը, ամենքի տակին է գտնւում:

Բոյսերի և կենդանիների մնացորդները, որոնց մասին խօսե-

ցի, ինչպէս տեսնում էք, շատ կարևոր են շերտերը ճանաչելու համար. ուստի աւելորդ չեմ համարում նրանց մասին խօսակցութիւնս շարունակել. Թէ արդարեւ նրանք գտնւում են հողի մէջ, այս հիմա ամեն մարդ գիտէ: Մոսկւայի մօտ, մանաւանդ Մոսկւայ գետի մօտ շատ խեցեմորթներ են գտնւում զետափի խորունքներում: Խօրօշօւումը, որ հեռու չէ Կանցովից, երբ գետը վարարելով դուրս է գալիս ափերից, ողողում է իր եզերքը և ջուրը քաշելուց յետոյ, պարզ երևում են հողի շերտերը: Սեւ-հողի շերտի մէջ, մանաւանդ սև կաւի մէջ՝ աւելի լաւ են գտնւում ծովալիւն խեցեմորթներ: Ուրիշ գետերում ևս, Մոսկւայի նահանգում, նոյնպիսի մնացորդներ շատ կան: Ռուսաստանի բոլոր մեծ և փոքր գետերին մօտիկ տեղերում հողալիւն շերտերի մէջ կարելի է գտնել ծառերի և կենդանիների ալկապ մնացորդներ: Գտնւում են երբեմնապէս մեզ այժմ անչափ կենդանիների ոսկորներ և ոսկորոտիւք ևս: Այժմ պէտք է խելամուտ լինինք թէ՛ ինչպէս են նրանք այսքան երկար ժամանակներ պահպանւել հողի մէջ:

Կարելի է լսած էք քարածուխի մասին: Դօն գետի մօտերքում շատ կաջ այդ ածուխից: Տուլեան նահանգում և ուրիշ տեղերում ևս շատ կաջ նրանից. զորօրինակ. — Նին-Նախիջևանում և Ռուսաստանի ուրիշ մասերում ևս: Այս քարածուխը գտնւում է նոյնպէս շերտերով և խաւերով պարսւած: Խաւերը շատ հաստ չեն լինում: Դօնեան կօզակների երկրում նրա խաւերի հաստութիւնը հազիւ մի արշին է. խաւերի տակին և վերեւից լինում են զրեթէ միշտ կաւալիւն քարի շերտեր: Հէնց այս քարի մէջ էլ գտնւում են հնադոյն ծառերի շատ մնացորդներ: Այնտեղ դառնւում են ոչ միայն կոճղեր և ձիւղեր, այլ և տերևներ ու պղտուղներ: Եթէ լաւ նայենք այդ մնացորդների վրայ, կըթւին մեզ իբրև խանձաձ կամ կիսալուծ, կարծես թէ երկար ժամանակ տապի մէջ են մնացած և արդէն ածուխ են դարձել: Թէ այդ ինչպէս է եղել, այս մասին յետոյ կըխօսինք. այժմ հարկաւոր է մեզ զիտենալ, որ վաղեմի բոյսերի մնացորդները պահպանւել են տեղ-տեղ այն պատճառով, որ յխանձւելով դարձել են մասամբ ածուխ:

Ածուխի հանքերի մօտ գտնւում է կաւէ շերտաքար կամ սալաքար, որոնց վրայ տերևները, ձիւղերը և բոյսի միւս մասերն աչնալս խորունկ տպւել մնացել են, որ կարծես թէ զիտմամբ տպւած լինին նրա վրայ: Այսպիսի պատկերներն վրայ կարելի է

ղիւրաւ ճանաչել տերեւը, ոստը և բոցսի միւս մասերը: Երբեմն գտնուում են նոյն խակ տերեւները միացնակ, առանց քարերի վրայ կպած լինելու, բայց լինում են սևացած և տափակած: Թէ ինչպէս է եղել, որ բոցսի մասերը քարի վրայ թողել են իրանց պատկերը, հասկանալը շուտաւ չէ:

Զև 9.

Եթէ վեր աւենենք մի տերեւ, գնենք կապարեայ տախտակի վրայ և նրա վրայ մի այլ կապարեայ տախտակով ճնշենք, տերեւի պատկերն իր բոլոր դճերով կրտսրի նոյն տախտակների վրայ: Հողի մէջ, փոխանակ կասկարեայ տախտակների, եղել է փափուկ կաւը. նրա վրայ հարկւր ու հազար անգամ աւելի ծանր է եղել ճնշումն, քան թէ այն կապարեայ տախտակների վրայ: Այսպէս ոչ միայն տերեւները, այլ և ծառի բոլոր մասերն էլ զբաղւել են քարի մէջ: Մէ միայն տերեւների, այլ և զանազան ձկների,

ոսկորաւթների, զանազան խեցեմորթների, թռչունների և զապանների զծագրութիւններն ևս գտնուում են նոյն քարերի վրայ. գտնուում են նոյնպէս ըստ ամենայնի քարացած ծառի կոճղեր և ոսկորներ: Նրանց անուանում են քարացած, պատճառ որ նրանք իրօք քարացած են:

Կան ջրեր, որոնց մէջ լուծւած են կիր ու կաշմաքար: Եթէ աչտպիսի ջրի մէջ երկար ժամանակ թողնենք որ թրջւի փայտը կամ ոսկրը, ջուրը կըմտնի և՛ ոսկրի և՛ փայտի մէջ, իսկ կիրը և կաշմաքարը կընտանի թէ՛ փայտի թէ՛ ոսկրի մէջ: Բայց փայտը և ոսկրի հիւսւածները մաշւելով կըփախն ժամանակով, այն ինչ նրանց միջի կիրն ու կաշմաքարը կըմնան: Այսպիսի քարացածները կըմնան բիւրաւոր դարեր առանց փտելու: Վերջապէս հողի վերին շերտերում գտնուում են և չքարացած ոսկորներ, ուրեմն նրանք դեռ ևս շատ ժամանակներէջ չեն ծածկւած հողի տակ:

Միբիբիաչի հիւսիսային սառույցներում, որ չեն հալւում ամառ ժամանակներն ևս, դտել են մինչև անգամ ամբողջապէս մի ահագին դալան, մսով ու կաշւով ծածկւած, որպիսին այժմ երկրիս վրայ ոչ մի տեղ չի գտնուում: Նշանակում է որ այն

գազանք հիւսիսային սառուցներում բազմաթիւ դարեր շարունակ մնացել է պահւած:

Եթէ որ և է տեղ հողային շերտերի մէջ, գտնենք օրինակի համար, քսան և հինգ տեսակ խեցեմորթներ և ձկան տեսակներ, իսկ մի ուրիշ տեղում էլ թէկուզ լինէր շատ հեռու, գտնէինք դարձեալ նոյն խեցեմորթներից և նոյն ձկան ոսկորներից, պէտք է ասենք որ այդ երկուքին միմեանցից հեռաւոր տեղերում գտնւում են մի և նոյն հողային շերտերը, այսինքն թէ՛ դրանք ջրի տակն են անցել և տականքս դարձել մի և նոյն ժամանակում:

Եթէ երկիրս ամենայն ուրեք ձեռքի ափի պէս տափակ լինէր, բոլոր շերտերն էլ պիտի լինէին տափակ և եթէ փորէինք խորունկ առուներ, նրանց կողերի վրայ պիտի նկատէինք որ շերտերը հարթ և սափարակ են, թէպէտև կունենային զանազան հաստութիւններ և գոյներ: Կաւային շերտերը կըլինէին դեղնագոյն, սև, կարմիր, կապտաւուն և կամ այլ գոյնի, ըստ որում կաւը լինում է զանազան գոյնների: Աւազային շերտերը կըլինէին սպիտակաւուն կամ այլ գոյնի, բայց միայն հատ-հատ: Այդպէս էլ հէնց լինում է շատ տափարակ տեղերում. բայց հէնց որ հանդիպում են անհարթ, դար ու փոս տեղեր, ամենայն ինչ փոփոխւում է: Զերտերը լինում են մերթ զօրաւոր, մերթ ուռուցիկ և մերթ ճեղքւած: Գարնանային ջրերը, հեղեղների ժամանակ, ողողում են վերին շերտերը, բերում աճում են նրանց վրայ նոր հողեր, փոսերի և ճեղքերի մէջ: Այսպիսի հանդամանքներում շատ դժւար է ճանաչել իսկական, այսինքն շերտերի նախնական դրութիւնը:

Լեռնային կողմերում այլ ճանաչելն աւելի դժւար է: Այն տեղերում տեսնում էք սարեր, որ բարձանում են սեպածև մինչև ամպերը՝ իբրև իսկական սլատեր և այդ սլատերը բոլորն էլ լինում են գոյնզգոյն: Զերտերի դրութիւնը տափարակ չի լինում այն տեղ, այլ թեք կամ շեղ: Դժւար էր իմանալ թէ ինչպէս է այդ առաջացել, այսու ամենայնիւ այս մասին էլ ճանօթութիւն ստացած են գիտունները: Երբ սարի գագաթից նայում ես դէպի վար, տեսնում ես որ նրա խորխորատներում գտնւում են մի և նոյն գոյնի հողային շերտեր: Սարի ստորոտում այդ շերտերը տարածւած են տափարակ, իսկ բարձրանալով հետզհետէ թեքւում են. և որքան սարը զառիվայր է նոյնքան էլ շերտերը աւելի շեղ դիւրք են ստանում: Սարի գագաթին հասնելով, բոլոր

շերտերը յանկարծ անհետանում են աչքերիցդ. իջիր այժմ հերձ-
 ւածի կամ խորխորաւի մէջ, փլատակի վրայ շերտերը կրկին ե-
 րևում են: Փորիւ խորխորաւի յատակը և կրտսննես որ ռալի
 տակը գտնւում է ոչ թէ շերտ, այլ կարծր քարեայ յատակ: Գնն
 խորխորաւի կամ ճեղքւածի միւս կողմը, կրտսննես էլի նոր փը-
 լատակ կամ հերձւած, ուր կերեւան քեզ մի և նոյն շերտերը: Ան-
 ցիր փլատակների վրայից սարի միւս կողմը, աջտեղ էլ կրտս-
 ննես խորխորաւների մէջ մի և նոյն շերտերը: Այստեղից հետևում
 է որ, այն քարը՝ որ գտնւում է խորխորաւի յատակում, բարձ-
 րացրել է շերտերը դէպի վեր. նրանք կոտրատւել են, թափւել
 են քարեայ սարերի կողքերից և դարսւել են տեղ-տեղ կողբա-
 հանց, տեղ-տեղ էլ աւիշեղ կամ թեււած:

Այժմ հասկանալի է թէ ծովաչին խեցիներն ինչպէս են
 հասել սարի գագաթին: Սկզբներում հողային շերտերը եղել են ծովի
 յատակում, և այն ժամանակներումն են ընկել շերտերի մէջ. յե-
 տոյ ծովի յատակն սկսել է բարձրանալ, դուրս է եկել ջրից և
 դարձել է ցամաք: Վերջապէս քարաչին շերտերը կամ սալերը
 սկսել են երկրի խորքերից դէպի վեր բարձրանալ սարի պէս, ի-
 րանց վրայի հողաչին շերտերն էլ բարձրացրել են դէպի վեր:

Աւրիշ տեղերում էլ գտնւում են որ շերտերը ոչ միայն վեր
 են մղւած, ոչ միայն կոտրւած են և կողքի վրայ են ընկած, այլ
 մինչև անգամ բոլորովին շրջւած և շուռ են ընկած. — տակը դար-
 ձել է դէպի վեր, երեսը դէպի տակը: Այդ իմացել են նոյն իսկ
 հողի մէջ պահւած բոցների և կենդանիների մնացորդներից. —
 ուրեմն մի որ եւ է զօրութիւն է եղած նրանց շրջողը: Բայց աչդ ինչ-
 պիսի գօրութիւն է, որ կարողացել է շրջել այս ահռելի ծանրու-
 թիւնը: Արդէն չաշտնի ճշմարտութիւն է, որ երկիրս բարձրանում
 է տեղ-տեղ, ուրեմն աջտեղ ևս կարող էր բարձրանալ: Բայց թէ
 ինչպէս են ամբողջ սարեր յառաջացել պէտք է և սրա պատճառը
 որոնել. պէտք է իմանալ, թէ երկիրս ինչիցն է որ բարձրանում
 է: Այն ժամանակ բանը բոլորովին կրտսրուի:

Ս. Ք. ԲԵԳ. ՆԱԶԱՐԵԱՆՅ

Ն Ո Ր Լ ՈՒՐ Ե Ր

ՄասցաՏին երկաթուղի-օղապարիկ — Յուլիոս Կադ-դիայի ծարտարադէտն օղապարիկ մը հնարած է, որ երկաթուղ-ւոյ վրայ կ'շարժի: Օղանալին տակը հորիզոնական եւ ուղղա-հայեայ դիրք օդոյ անիւները դը-րուած են, որոնց միջնորդու-թեամբ եւ երկաթուղւոյ վրայ շար-ժիչ մեքենայի մը օգնութեամբն՝ օդոյ մէջ ձգալով օգտարարիկը կըշարժի: Կ'ըսուի թէ այս կադ-մածը մէկ ժամուան մէջ 400 քիլոմետր ճամբայ պիտի կարենայ կորել անցնիլ:

Յաճախադէպ փոանգ մը: — Եթէ ուտելու խօսելու առեն բան մը «սխալ կ'օրոգր» դաշեր է, ա-մենապարզ միջոցն ձեռուրները վեր ածառնալ դէպ ի ձեռուրն: Այսպիսուն շնչատուծիւնն ազդի-լուելով՝ աջուրները դրեթէ դուրս կու գան, երեսը կ'ուռի եւ կը կարմրի խեղդուողի նման, եւ թո-քին անյարմար կերակուրք, եւայլն, նոյնին խորքը կ'իջնան քանի ան-գամ որ ստիպուած չունչ առնու: Բնականապէս անմիջապէս յետա-շորջութիւն մը կը սկսի. թորը իրեն չվերաբերող մարմինը չի կրնար պահել, ուստի կը ճգնի փսխել: Թեւերը վեր ածառնու-լով՝ կըծոց դիրքը կը բարձրա-նայ, թորի դիրքը կը փոխուի, որով դիքաւ կրնայ իրեն չվերա-բերալ նիւթերը դուրս հանել: Սո-վորաբար առաջին զօրաւոր հա-ղալը դուրս կը մղէ սխալ ճամբէ՝ դաշող նիւթերը եւ եղիւղին կ'ա-զատի:

Խօսող լրագիր: — Էտիան, ելեկտրականութեան թաղաւորն, ինչպէս Նիւ-եորքէն կը դրեն, իւր կատարելագործեալ ձայնագրին (phonographe) միջոցովը պի-տի կարող ըլլայ մօտեքս լրագիր մը հրատարակել: Արջտի ալ այս լուրն անհաւատի երեւայ, այս ստոյգ է որ այս վախճանու քն-կերութիւն մը կազմեալ է Tal-king Newspaper Company անուամբ: Այս նոր լրագիրն ոչ միայն անմայ սիրելի պիտի ըլ-լայ, որոնք կարգալ չեն գիտեր, այլ եւ ամէն մարդ պիտի կարող ըլլայ առտու նախաճաշ ըրած ժա-մանակ հրամայել իւր ձայնագրին՝ որ պատմէ իրեն նոյն օրուան նո-րարւրքն: Ինչպէս ուրիշ անկամ գրած ենք, Էտիան ձայնագիրն վերջերս շատ կատարելագործած է: Օրինակի համար՝ վաճառական մը՝ որ իւր ընկերին դրելիք մ'ու-նի, պէտք է գրելիքն բարձր ձայ-նիւ իւր ձայնագրին վրայ պրու-ցել: Ձայնագրին լաւն թղթի մը վրայ նոյն րոպէին կը դրոշմէ. նոյն թուղթը կ'առնուի եւ նամա-կի ծածկութի (convert) մէջ կը դրուի կ'ուղարկուի. ընդունալն իւր ձայնագրին վրայ կ'անցընէ նոյնն եւ մօիկ կ'ընէ բարեկամին պատ-գամները: Էտիան հիմայ այս ձայ-նագրին աշխարհ կատարելագոր-ծած է՝ որ կրնայ 20,000 սոյն-պիսի թերթեր դրոշմել: Այս թեր-թերը կ'ըլլան ահաւասիկ խօսող լրագիրն: Այսպէս կը դրեն ամե-րիկեան լրագիրներն: Եւնք չենք կրնար ստուգութեան առ ալժմ վկայել, բայց եթէ ստուգուի՝ կ'ար-ժէ այս նորանշան լրագրին բա-ժադորդ դրուիլ: «Հանգ. Ամն.»

ՀԱՅՐ ԲԱՌԸ 100 ԼԵՋԻՈՎ

Աբ, աաբ, ուրաք, ամին, աթա, փուղար, աչափու,
աչա, ադա, ֆադսէր, իմա, հայր, փլար, էկէ, բաւ, էսէդա,
խիդա, բարէ, բացկա, ափա, եղու, ալ, աղալ, բարա,
ֆադէր, ֆար, պատիր, մամա (վրացերէն) ֆոդէր, բաթ,
օտաց, բաղ, պարէ, փու, էչիդէ, էզիկէ, ափաչ, աքեա,
ֆու-չին, արունիմ, արան, էփ, բաուկ, փի, տեւ, տեւաւ,
տէտուփա, հան, օտեց, վօցցալ, բաթկօ, չժէչմէ, ամա,
մումա, ալա, աւատեա, տեատեալ, ֆադր, ֆիդէ, ֆրդ,
ափա, աջա, առ, էո օփ, էոէն, իկի, ալա, օլցից. փէրին-
թէ, թաթուլ, գիւտիւմմա, նիսէա, նիսեմբօլի, օչա, պեդե,
փէնու, փիաւ, ափիա, ամինթի, ամա, ամբան, դադ,
խեա, պեր, դադէ, ատեա, եաթթէ, դա, ադիլ, իլլիդին,
ապպա, աուալա, հիրջա, ահա, օլաձի, չիչի:

ԱՌԱԿ—ՀԱՆԵԼՈՒԿ

Նասրադդին խօջան մի օր ուղեցաւ
Անմեդ ամբօխին խարել ու ծաղրել,
«Դիտէք, ստաց նա, ալս ինչ բլրի տալ
«Հնուց մնացած դանձ է լոյս ընկել.
«Հէնց որ մօտենաք ալս ինչ լեւ քարին,
«Աւաղի նման կրտեսնէք փուած
«Արծաթ ու ոսկի, պէսպէս ափնեղէն,
«Եւ ուրիշ զարդեր հալնեցով դարձած»...

Այս օր լսեցին, թէ մեծ թէ վաղը
Մի-մի պարկ առած՝ վաղել սկսան,
Որն էլ ձի հեծաւ, որը սալ լծեց,
Որ անբաւ դանձից մեծ մասն ստանան.

Երբ տեսաւ խօշտն մարդկանց վաղելը,
 Կասկածի եկաւ, զարմացաւ սաստիկ,
 «Երևի տառձո ուղիղ է, ասաց,
 «Որ զլխապատառ վազում են մարդիկ»...
 Ինքն էլ շտապով մի պարկ վերցրեց,
 Իր խաբած մարդկանց ետևից վաղեց...

Ի՞նչ «Քաջքի-ձայն» է, որ սրա նման
 Առաջ խաբում է անմիտ ամբոխին,
 Յետոյ էլ ինքը վազում ետևից,
 Ստերով լիքը մի պարկ շալակին:

Ղ. Ա.

Ր Ե Ք Ո Ւ Ս

Հ Ո Ւ Տ Ա Ս Ե Լ Ո Ւ Կ

Վարդ պատկերըս վատ պարտերդ դարդ պատկերն:

Նախընթաց ՏՆ-ի մէջ եղած հաներուկի բացատրութիւնը՝ ստույգ:
 Բերուսի բացատրութիւնը՝ գայլի գլխին աւետարան էին կարդում, ասաց՝
 ոչխարը տարն անցաւ:

Խմբագիր-հրատարակիչ ՏԻԳՐԱՆ ՆԱԶԱՐԵԱՆ

ВСЕМІРНАЯ ИЛЛЮСТРАЦІЯ

ХУДОЖЕСТВЕННО-ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЖУРНАЛЪ

XXI ГОДЪ ИЗДАНІЯ XXI.

Старѣйшій и самый большой изъ русскихъ иллюстрированныхъ журналовъ „Всемирная Иллюстрація“ въ 1889 году выходитъ, какъ и въ прежніе годы, еженедѣльно, т. е. дастъ 52 нумера въ годъ, въ форматѣ двойного большаго листа специально изготовленной для „Всемирной Иллюстраціи“ бумаги.

Съ 1889 года подписчики будутъ получать, безъ увеличенія подписной цѣны на журналъ, кромѣ 52 нумеровъ „Всемирной Иллюстраціи“, еще, два раза въ мѣсяцъ, особыя книжки, подъ названіемъ:

„ТРУДЪ“

Программа „Труда“ разбивается на четыре отдѣла: беллетристическій, критико-библіографическій, историко-біографическій и научный.

Кромѣ того, съ 1-го января 1889 г. редакція журнала „Всемирная Иллюстрація“ открываетъ подписку на

Особое Роскошное Изданіе Журнала,

которое будетъ печататься на веленовой бумагѣ и разсылаться по почтѣ безъ сгибанія. Кромѣ 24 книжекъ „Труда“, подписчики на роскошное изданіе „Всемирной Иллюстраціи“ получаютъ еще особое художественное приложеніе—изящный

Альбомъ Женскихъ Головокъ

въ гравюрахъ съ картинъ и рисунковъ извѣстныхъ русскихъ и иностранныхъ художниковъ.

ЦѢНА ГОДОВОМУ ИЗДАНІЮ

„ВСЕМІРНОЙ ИЛЛЮСТРАЦІИ“ съ 25 книжками „ТРУДА“ на 1889 годъ:

Въ С.-Петербургѣ безъ дос. 12 р.
при подпискѣ въ конторѣ. Садовая, № 15.

Въ С.-Петербургѣ съ доставкой 14 р.

Въ Москвѣ безъ доставки 14 р.
Въ отдѣленіяхъ конторы:

Въ другіе города Россійской имперіи съ пересылкой 15 „

1) Въ книжномъ магазинѣ А. Ланга, на Кузнецкомъ мосту. 2) Въ конторѣ Н. Н. Печновской, Петровская линія.

Цѣна роскошному изданію: въ С.-Петербургѣ 20 р., въ Москвѣ 22 р.

Главная контора журнала „ВСЕМІРНАЯ ИЛЛЮСТРАЦІЯ“ въ С.-Петербургѣ, Садовая, № 16.

ԱՂԵՒԻՐ

ՄԻԱՄՍԵՏՑ ՊԱՅԿԵՐԵԶՆԵՐԻ ՀՆՆԻՔԸ

Հրատարակում է միևնույն դիրքով, միևնույն ուղղութիւնով և նոյն աշխատակիցների մասնակցութիւնով:

Տարեկան բաժանորդագրինք սրէմիաներով 3 ռ. և 28 կ. փօստի մարկա:

Հասցէն Թիֆլիս, Редакция „Агбуръ“, իսկ արտասանմանից՝ Tiflis (Caucase) Rédaction de la Revue „AGBUR“.

Խմբ.-Հրատ. Տ. Նազարեան:

ԱՐԱՐԱՏ

Կրօնական, պատմական, բանասիրական ամսագիր:

Հրատարակում է նոյն դիրքով և նոյն ուղղութեամբ:

Տարեկան զինք՝ Ռուսաստանում 4 ռ.: Հասցէն՝ Տв. Эчмядзинъ, Ред. „Апаратъ“.

ՀԱՆԴԻՔՍ ԱՄՍՈՐԵԱՅ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ՌԻՍՈՒՄՆԱԿԱՆ,

ԱՐՈՒՆԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ

Հրատարակութիւն Վիեննայի Մեխիթարեան Միաբանութեան

Բաժանորդագրութեան զինն է կանխելի 4 ռ. Վիեննայ 2 ռ. 50 կ.

Հասցէն՝ A la Rédaction de la Revue „Hantess“ Au Convent des RR. PP. Mechitharistes A Vienne (Autriche) VII. Mechitharistengasse 4.

ՔԱԶՄԱՂԷՊ

Պատկերազարդ Հանդեսարան:

Բաժանորդագրութեան զինն է կանխելի վճարելի. 10 ֆռ. (4 ռ.)

Հասցէն՝ Au Rédacteur de la Revue Polyhistore, à Venise, Ile de St. Lazare.

ОБМЕННОЕ ДЕПО

Коммиссионера разныхъ Императорскихъ Обществъ
Сельскаго Хозяйства

Н. В. ЛИСИЦЫНА

1) въ Москвѣ, домъ Пенскаго.

2) „ на Мясницкой, домъ Анапова.

Продажа экономическихъ, огородныхъ, цѣточныхъ сѣмянъ. Подробный иллюстрированный прейс-курантъ выдается по требованію безплатно; иногородніе благоволятъ прилагать на пересылку 7 коп. почтовыми марками.

Н. Лисицынъ.

1—1

Պատրաստ է տպագրութեան համար

„ՏԱՆՏԻԿԻՆ ԵՒ ԽՈՂԱՆՈՅ“

ՎԵՐՆԱԳՐՈՎ ԳԻՐԲԸ՝

Կերակուրների, բաղադրանքի և տնտեսական գիտելիքների հարուստ բովանդակութեամբ. պարունակում է իր մէջ 300-ի չափ կերակուրներ պատրաստելու եղանակ, թէ ասիական և թէ եւրոպական. երկար ժամանակ թարմ մրգեր պահելը, ձմեռուայ պաշարներ պահելու ձևը, խնայողութեան վերաբերեալ կանոններ, ևնայն, ևնայն:

Կ ա զ մ ե ղ

3. ՄԵԼԻՔ ԲԱՆՏԱՄԵԱՆՅ

Բաժանորդագրինն է 1 ռ. իսկ տպարդելուց չկտոյ կարժենայ 1 ռ. 50 կ.

Կարելի է գրել բոլոր գրավաճառանոցներում, իսկ գրքի կազմողին դմել՝ Թիֆլիս, Якову Меликъ-Бахтмяницъ, въ типографію И. Мартиросіанца.

1—1